

הקדמה

מטרתו המרכזית של ספר זה היא לענות על השאלה - איזו סמכות ערכית יכולה להתאים לחברה חופשית ופלורליסטית וכיצד ניתן לממשה?

קריסת הסמכות ההורית והחינוכית בעשורים האחרונים, היא אחד הגורמים המרכזיים לעלייה הדרמטית וההקצנה בתופעות האלימות והפשעה בחברת הילדים ובני הנוער. קיימת כיום הכרה רחבה בציבור ביחס לחשיבותה של הסמכות ההורית והחינוכית ועל רקע זה מובנת הקריאה הנשמעת להשבת הסמכות, כמו בימים עברו. אולם, הורים ומחנכים כיום אינם מעוניינים, ובצדק, בסמכות המבוססת כל כולה על יראה ופחד, על ציות עיוור ועל שימוש בכוח. מצב זה יוצר דילמה להורים ולמחנכים של היום - קיימת הכרה והסכמה בנוגע לחשיבות בניית סמכותם, אך כיצד ניתן לממשה תוך שמירה על ערכים של חופש בחירה, חינוך לאוטונומיה ופלורליזם תרבותי?

בספר זה משרטט פרופ' חיים עומר את קווי המתאר, התיאורטיים והישומיים, לפתרון דילמה זו, תוך שהוא מציג את מושג 'הסמכות החדשה'. מושג זה הוא תוצר של תהליך עשייה וחשיבה ממושך ורב פנים. את ראשיתו של התהליך ניתן לסמן עם פרסומו לפני כעשר שנים של 'שיקום הסמכות ההורית' - סיפרו הראשון של פרופ' עומר בנושא הורות. ספר זה, עורר דיון ציבורי, חברתי וחינוכי סוער למדי. בעת פרסום הספר היה מושג הסמכות כמעט מגונה בשיח הציבורי-טיפולי וקישורו להורות עורר לא מעט כעס ואי הבנה. לא פעם פרשו בטעות את המושג כמבטא הורות תובענית ונוקשה אשר אינה קשובה דיה לצרכי הילד.

למרות חבלי הלידה הקשים של מושג הסמכות ההורית, החלו לחלחל לאיטן לתודעה הציבורית ההבנה וההכרה כי סמכות הורית אינה רק מושג לגיטימי וחיובי, אלא אף תנאי הכרחי לקיומה של מערכת יחסים תקינה בין ההורה לילד. הבנה זו, הובילה לא מעט הורים ואנשי מקצוע לפעול עפ"י העקרונות שהותוו ב'שיקום הסמכות ההורית'. הורים רבים פנו ליעוץ, חלקם במסגרת 'היחידה להדרכת הורים' שהוקמה במרכז שניידר¹ וחלקם פנו למטפלים שונים, שהחלו לטפל ולהנחות הורים ברוח גישה זו. מושג הנוכחות ההורית, שהיווה את הציר המרכזי של הספר, סייע להורים לשקם את סמכותם בצורה ערכית וקרובה לילד. הקישור הטבעי בין סמכות להורות החל להיטמע בשיח החינוכי, הפסיכולוגי והציבורי וכיום מושג הסמכות ההורית הפך למרכזי.

ספרו השני של פרופ' עומר בנושא הורות - 'המאבק באלימות ילדים - התנגדות לא אלימה' הציג את תהליכי ההסלמה המתרחשים בין הורה לילד, תוך הבנת מצוקתו וקשייו של ההורה והקניית דרך פעולה ממוקדת למניעתם. הספר שילב בין רציונל תאורטי הנשען על תורת ההתנגדות הלא אלימה לבין הצגת

¹ 'היחידה להדרכת הורים' במרכז שניידר, אותה אני מנהל בשנים האחרונות, פועלת בהדרכתו של פרופ' עומר, על מנת לסייע להורים להשיב את סמכותם. המרפאה הוקמה בעידודם ותמיכתם של פרופ' אלן אפטר ודר' אורית קריספין, הפסיכולוגית הראשית במרכז שניידר ועל כך הערכתי הרבה ותודתי להם.

דרכי פעולה קונקרטיות וישומיות להורים כיצד להתנגד ולהגן על ילדם מפני תופעות הקצנה, אלימות וסיכון עצמי; תופעות שהפכו בשנים האחרונות לנגע בחברתנו.

חשוב להדגיש כי נקודת המוצא בספרים 'שיקום הסמכות ההורית' ו'המאבק באלימות ילדים', היתה ההכרה וההבנה של מצוקת ההורה, תוך קעקוע הנטייה הרווחת להאשימו באופן אוטומטי כמעט בהתנהגות ילדו. הבנת המצוקה והדגשת חשיבות התמיכה להורה, הובילה לשינוי מהותי בנוכחותו ובמקומו בתוך הבית. תהליך דומה החל להתבצע בבתי ספר שפנו אלינו; גם כאן הושם דגש על הבנת מצוקת המורים ואנשי החינוך, ובניית תוכנית שבמרכזה קידום נוכחות וסמכות המורה.

התמודדות אנשי החינוך עם מעורבות הורים בבתי הספר היא אחד האתגרים העומדים בפני מערכת החינוך כיום. חשוב להבין כי מורים ומנהלים נמצאים כיום במגננה מול איומים, האשמות ובמקרים קיצוניים אף אלימות של הורים. חששם המובן של אנשי חינוך מתגובות הורים, מוביל לא פעם למדיניות של הסתרה והמנעות מדיווח, מדיניות המאפשרת את פריחת האלימות. המילכוד בו נמצאים אנשי החינוך כיום הוא שמעורבות הורים היא אחד הגורמים המקשים ביותר על תפקודם, אך מעורבות זו היא גם הגורם שיכול לסייע להם ביותר בהשבת סמכותם. כשם שהשאיפה לחזור לסמכות כבימים עברו אינה ריאליטית כך גם השאיפה להפוך את בית הספר למוסד סגור בפני הורים אינה אפשרית. הכרה זו מובילה בהכרח לצורך במציאת דרך לפעולה משותפת של הורים ומורים.

עקרונות הסמכות החדשה, שאחד מציריה הוא הברית הורה-מורה, מאפשרים לשנות את החוויה ההורית והמורית מבסיסה. הברית הורה-מורה אותה אנו מקדמים מאפשרת למורים לחוות את הנוכחות ההורית בבית הספר כמעורבות תומכת ומחזקת, ומן הצד השני מסייעת להורים להשתחרר מעמדת החדשנות והעוינות ביחסם למורה ולבית הספר. ברית זו מתממשת ומתחזקת ע"י תמיכה וגיבוי הדדי של צוותי מורים, כמו גם פעולות משותפות של הורים ומורים.

השימוש הגובר בעבודתנו החינוכית והקלינית, בגיוס תמיכה לפעולות שנקטו הורים ומורים יחד, החל לסמן כיוון משמעותי נוסף – מעורבות הקהילה הרחבה בהתמודדות מול הקצנת האלימות בחברה. מעורבותם של הורים, אנשי חינוך, שוטרים קהילתיים ותלמידים בתוכניות השונות תרמה רבות להרחבת עקרונות הפעולה שהותו בשטח. אך מעורבות מגוונת זו חידדה גם את הצורך במסר המאחד את כלל הגורמים הפועלים בשטח. אחידות זו מתאפשרת דרך מושג הסמכות החדשה, שיצר שפה משותפת לפרויקטים שנעשו ברמת המשפחה, בית הספר והקהילה כולה, כפי שמתואר בספר הנוכחי.

ראוי להדגיש כי בניית הסמכות החדשה, אינה מתווה אחיד והומוגני המחייב תיאום מלא בין כל הגורמים; להיפך, אחת מנקודות הכח העיקריות של הסמכות החדשה נובעת דוקא מ"המודולריות" הטמונה בהגדרתה. הגישה הנוכחית איננה מבנה של מקשה אחת, המצריך עקביות מוחלטת ביישום, דבר המכשיל תוכניות רבות לשיפור המצב הקיים. כל גורם יכול ליצור שינוי בקצב שלו ובדרך המתאימה לו ואין הכרח שכל הגורמים וכל העקרונות ייושמו, כדי להשיג תוצאות. במובן זה, הורה יכול להתחיל "לחדש את סמכותו בקטן", וכמו כן מורה. אולם, המבנה של הסמכות החדשה מבטיח שכאשר זה יקרה, הורים יחזקו

לא רק את עצמם אלא גם את המורים, מורים יחזקו לא רק את עצמם אלא גם את ההורים, ושניהם ביחד יחזקו את הקהילה כולה. עובדה זו מקלה רבות על היישום: אין צורך להשתכנע מראש, מספיקה הנכונות להתחיל ולהתנסות!

ספר זה נכתב ע"י חיים עומר, אך בתמיכה של קבוצת אנשי מקצוע העובדים עימו ובהנחייתו - מטפלים, אנשי חינוך, פסיכולוגים שפעלו ופועלים בשנים האחרונות ברוח הגישה והרעיונות שפותחו על ידו. על כן, ברוב פרקי הספר מופיעה רשימה של מחברים, שהיו אחראים על הפרויקטים המתוארים באותו פרק. ולתאור פרקי הספר:

הפרק הראשון מציג את הדילמה שנוצרה בתפיסת הסמכות, דילמה הנובעת מאובדן הלגיטימיות של הסמכות המסורתית מחד, וניפוצו של החלום המתירני מאידך. על רקע זה, משורטטים בפרק הקווים המנחים ליצירתה של סמכות חדשה, שתוכל לכוון הורים, מורים ואנשי קהילה, ושתהיה קבילה על חברה חופשית ופלורליסטית.

הפרק השני מציג את מושג 'ההשגחה ההורית' ומספק למעשה חוברת הדרכה להורים, מה עליהם לדעת על ילדיהם, כיצד לעשות זאת, כיצד להימנע מ"בילוש" או מעימותים מיותרים, וכיצד להתערב במקרה הצורך. ההשגחה היא יסוד מרכזי של הסמכות החדשה, והיא משמשת אחד מחוטי השני לאורך הספר כולו. הפרק נוגע בשאלות מהותיות על פרטיות, אמון, תמיכה ועידוד לעצמאות, תוך המנעות ממלכודות אידיאולוגיות הן של הסמכות-של-פעם והן של האידיאולוגיה המתירנית.

הפרק השלישי מציג את דרכי הפעולה של הסמכות חדשה בהתמודדות עם אלימות ילדים בבית. הפרק מאפשר להורים לצאת מן הפסיביות מחד ומן הסכנה לתגובות אימפולסיביות מאידך. הפרק מוסיף נדבך שלם על הכתבים הקודמים של חיים עומר בנושא זה: כאן מדובר לא רק בשאלה כיצד לפעול נגד האלימות, אלא גם כיצד פעולה זו גורמת לחיזוק הסמכות ההורית בצורה קבילה ולגיטימית.

הפרק הרביעי עוסק בבניית התשתית לשיקום הסמכות המורית, כסמכות חדשה: סמכות זו איננה סמכות יחידנית של "האיש החזק" אלא תוצר של רשת תמיכה והוצאת המורה מן הבדידות המחלישה אותו. בפרק מתוארות דרכים לגייס תמיכה למורה, מצד מורים אחרים, מצד הנהלת בית הספר, ובעיקר מצד ההורים. הפרק מראה כיצד המורים לומדים לדבר בלשון "אנחנו" במקום בלשון "אני". זהו אחד ההישגים הבולטים של הפרויקטים השונים שבצענו בבתי ספר: חילוץ המורה מבדידותו ויצירת מצב בו סמכותו נסמכת על רשת תמיכה רחבה.

הפרק החמישי מתאר אמצעים ונהלים לבנייה של נוכחות והשגחה בבית הספר, ברוח הסמכות החדשה. בפרק מתוארות דרכים בהן המורה מגדיל את נוכחותו בכיתה, בחצר, בשער בית הספר ובמבואותיו, תוך הגדלה בולטת של תחושת הבטחון של התלמידים, ושל המורים עצמם.

הפרק השישי המציג שימוש בפומביות ופעולות תיקון מציע אלטרנטיבה עשירה ומרתקת לגישות המבוססות על שכנוע מילולי או על שימוש בסנקציות. השימוש המושכל בפומביות ובפעולות תיקון מהווה חלופה יעילה וערכית לדרכים אלו.

הפרק השביעי מתמקד בגיוסם ושיתופם של התלמידים במאבק באלימות. עיצוב הסמכות החדשה בקרב המורים מאפשר סוג חדש של ברית עם הילדים, המוריד את החומות בין שתי המחנות ומאפשר התחזקות ניכרת של קהילת הילדים בתמיכת צוות המורים.

הפרק האחרון עוסק בבניית סמכות חדשה בקהילה. השימוש בסיירת הורים ובניית דרכי עבודה פוריות עם השוטר הקהילתי מדגימים כיצד הסמכות החדשה פותחת אפשרויות פעולה שקודם נראו חסומות. הפרויקטים המתוארים בפרק מדגימים התגייסות של קהילות שלמות, כמו קיבוצים, ישובים קהילתיים, ומועצות מקומיות, בהדברת תופעות שליליות כמו שוטטות, אלכוהוליזם, התפרעויות, ואלימות פיזית ורגשית. ההיענות הרחבה לפרויקטים אלה מראה שגישת הסמכות החדשה היא אחת המפתחות לחידוש הרוח הקהילתית הרדומה.

להערכתך, אחת ההשלכות המשמעותיות של מושג הסמכות החדשה המוצג בספר זה, הינו הניסיון למתן את קדושת האינדיבידואליות כערך בלעדי והשעבוד לערכי הפרטיות בתרבותנו. ההדגשה המוחלטת והבלעדית של פרטיות בתרבות המערבית הובילה בהדרגה לניכור ולמצב שבסופו של יום נותרים הילדים ובני הנוער בתחושת בדידות ופגיעות, ללא נוכחות והשגחה בוגרת. עקרונות הסמכות החדשה מדגישים את חשיבות הקהילה ויוצרים בסיס לגיטימי למעורבותה, כדי להגן על הפרטים החיים בה. מעורבות זו, לא רק מקטינה מעשים קיצוניים אלא גם מחזקת את תחושת השייכות ילדים ומבוגרים כאחת. במובן זה, עקרונות הסמכות החדשה מאפשרים לשלב בין אינדיבידואליות לבין שייכות, ובין שמירה על אוטונומיה לבין מעורבות ונוכחות בוגרת.

אני תקווה כי ספר זה ירחיב את השיח על סמכות מתחום ההורות לתחום החברה כולה. כשם שמושג הנוכחות והסמכות ההורית היווה חידוש ותפנית בחשיבה על היחסים הורה-ילד, כך גם הגדרת הסמכות החדשה כפי שהיא שבאה לביטוי בספר זה, עשויה להפרות ולחדש את החשיבה והעשייה בתחום מערכת הקשרים בין הורים, מורים ואנשי קהילה.

הגדרת הסמכות החדשה והאמצעים למימושה המוצגים בספר זה מאפשרים לא רק סיכום של מהלך חשיבה ופעילות רבת-שנים, אלא גם פתיחה לאפשרויות חדשות. נשמח לשמוע את דעותיכם ורעיונותיכם ולשם כך נבנה אתר המוקדש לנושא בכתובת: NewAuthority.org.il. באתר יפורטו ויוצגו גם פעילויות, הכשרות והדרכות הקשורות להבנייתה של הסמכות החדשה, הן להורים, הן לבתי ספר והן לקהילות.

עידן עמיאל

מנהל היחידה להדרכת הורים

מרכז שניידר לרפואת ילדים